

2.7

Laste turvalisus uues meediakeskkonnas

Veronika Kalmus

Meediakeskkond ja selle muutumine on tihedalt seotud ühiskonna ja inimarenguga. Suutlikkus võtta laialdaselt ja kiiresti kasutusele uusimaid meediatehnoloogiaid sõltub ühiskonna majandusarengust ja jõukusest, aga ka inimkapitali omadustest – üldisest haridustasemest ja avatusest uuendustele. Uus meediatehnoloogia omakorda pakub võimalusi majanduse ja inimkapitali arendamiseks, ent kätkeb endas ka riske inimeste turvalisusele ja heaolule.

Euroopa Liidu liikmesmaade ja teistegi riikide poliitikadokumendid ja avalikud diskursused keskenduvad uue meedia, eriti interneti võimaluste ja riskide vaagimisel eelkõige lastele ja noortele – sihtrühmale, kes võtab innukalt kasutusele uusi meediatehnoloogiaid, kuid on võrreldes täiskasvanutega võimalike kahjude poolt haavatavam. Ka käesolev alapeatükk vaatleb suures osas laste ja noorte riskikäitumist ning võimaluste kasutamist uues meediakeskkonnas, puudutades riskiteadlikkuse ja internetiturvalisuse tagamise osas ka lapsevanemate põlvkonda. Peamised andmed pärinevad esinduslikust uurimusest *EU Kids Online*, milles 2009. aasta sügisel küsitleti 9–16-aastasi internetikasutajaid ja üht nende vanematest 25 Euroopa riigis (N=25142) (*EU Kids Online 2009*). Tegemist on mastaapseima ja põhjalikema Euroopa laste internetikasutust ja -turvalisust käsitleva uurimusega, mille andmestik on vabalt kättesaadav Suurbritannia Andmearhiivi vahendusel. Varasemad sama küsitluse põhjal koostatud ülevaated (Kalmus jt 2011; Livingstone jt 2011) näitavad Eestit ühtaegu eesrindliku ja probleemsema – Eesti lapsed troonivad Euroopa edetabelites kõrgetel kohtadel nii internetivõimaluste kasutamise kui riskide kogemise osas. Lisaks valdkonnaspetsiifilistele mõõdikutele (igapäevaste internetikasutajate osakaal, internetiriskide kogejate osakaal, lapsevanemate riskiteadlikkus) leiavad alapeatükis kasutust mõned üldised arengumõõdikud (kooliminevate laste eeldatav õpinguaastate arv, pressivabaduse indeks), mis võimaldavad Eesti positsiooni uuritud 25 riigi pingeridades tõlgendada ja seletada.

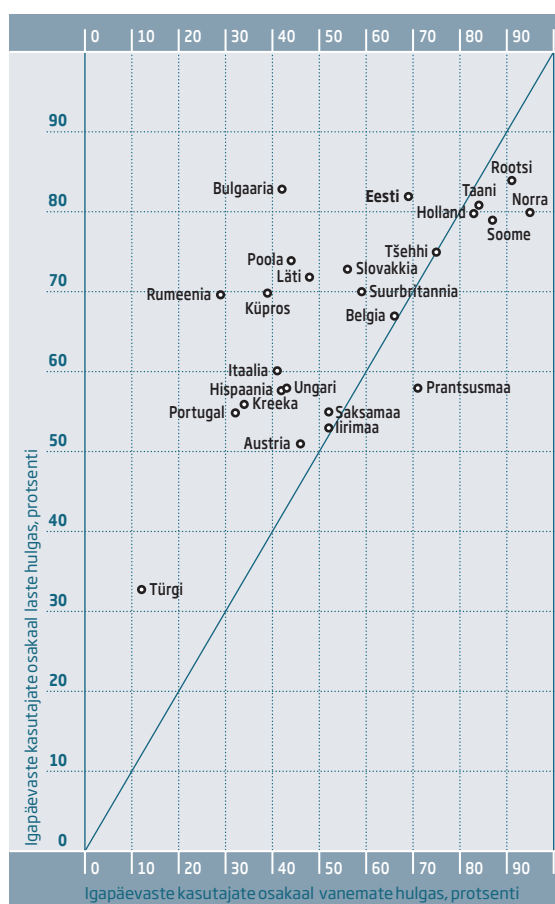
2.7.1

Laste ja lapsevanemate internetikasutuse aktiivsus

Uue meediakeskkonnaga kohanemise ja infoühiskonna arengu põhimõõdikute hulka arvatakse internetikasutajate suhtarv elanikkonnas ja selle erinevates rühmades ning pidevate kasutajate osakaal internetikasutajate seas. Nende näitajate pooldest on Eesti lapsed olnud viimastel aastatel Euroopa eakaaslaste seas silmapaistvalt kõrgetel positsioonidel. Näiteks küsitlusega *EU Kids Online* hõlmatud 25 riigi hulgas on Eesti lapsed pideva internetikasutuse poolest kolmandal kohal, kusjuures 82% Eesti

Joonis 2.7.1

Igapäevaste kasutajate osakaal Euroopa 9–16-aastaste internetikasutajate ja nende vanemate hulgas (%)

Allikas: EU Kids Online 2010

laste jaoks ei möödunud 2009. aastal päevagi vähemalt korraks küberruumi sisenemata (joonis 2.7.1). Eesti kuulub koos teiste uurimuses osalenud EL-i uute liikmesriikidega maade rühma, kus lapsed on oma vanematega võrreldes agaramad netikasutajad (ülemine kolmnurk joonisel 2.7.1).

Ehkki Eestis pole põlvkondlik lõhe väga suur, erineb selles osas märkimisväärselt kõigist Põhja-maadest, kus lapsevanemad on oma lastest aktiivsemad internetikasutajad, mis loob neis riikides paremad eeldused vanemate riskiteadlikkuseks ja laste netikasutuse juhendamiseks. Oluline on siiski nentida, et Eestis on põlvkondlik lõhe vähenenud: kui 2005. aastal kasutas internetti 90% 6–17-aastastest lastest ja 83% nende vanematest (Special Eurobarometer 250), siis 2008. aastal olid vastavad näitajad 93% ja 92% (Flash Eurobarometer 248).

2.7.2

Laste riskikäitumine internetis

Eesti lapsed paistavad rahvusvahelises võrdluses silma ülimalt riskialti netikasutuse poolest. Uurimuse *EU Kids Online* andmetel (Kalmus jt 2011) juhib Eesti noorte küberkiusajate ja interneti liigkasutajate Euroopa edetabelit. Meie lapsed on kõige varmamad kohtuma silmast silma netiavarustest leitud uute tutvavatega. Eestis on enim lapsi, kes on kannatanud veebis avaldatud isikliku info kuritarvitamise all. Neljandik meie lastest on tundnud end ebameeldivatest netikogemustest häirituna – selles osas jääme maha üksnes noortest taanlastest.

EU Kids Online'i aruanne (Livingstone jt 2011) liigitab Euroopa riigid laste internetikasutuse ja -riskide kogemise näitajate alusel nelja rühma (joonis 2.7.2). Eesti kuulub koos kolme Skandinaavia riigi ja nelja EL-i uue liikmesmaaga kategooriasse *kõrgem kasutus, kõrgem risk*. Millised makrotasandi arengumõdikud aitavad riikide rühmitumist seletada?

EU Kids Online'i raportis (Lobe jt 2011) kasutatud mitmetasandiline regressioonanalüüs näitab, et riigi infotehnoloogilise taristu areng ei mõjuta laste internetikasutuse aktiivsust, kuid on olulisel määral seotud internetis peituvate riskidega. Laste riskikogemuste tase kaldub olema kõrgem neis maades, kus on suurem lairibaühenduste osakaal ning kus interneti levik¹ on olnud kiirem. Tendents osutab, et mitmes Euroopa riigis (eelkõige Eestis, Norras, Rootsis ja Taanis) on infotehnoloogilise taristu areng ja laste internetikasutuse aktiivsus jõudnud ette kasutusturvalisuse arengust.

Makrotasandi arengumõdikutest mängib olulist rolli ka pressivabaduse indeks² (joonis 2.7.3). Eesti kuulub koos Põhjamaade, Leedu ja Tšehhi riikide rühma, kus infokeskkonna liberaalsus käib käsikäes laste internetiriskide kogemise kõrge tasemega.

Joonis 2.7.3 osutab, et leidub ka riike, kus infovabaduse kõrge näitaja ei välista laste turvalist netikasutust. Eriti tasub pöörata tähelepanu Suurbritanniale, kus nii pressivabaduse indeks, infotehnoloogilise taristu areng kui ka laste netikasutusaktiivsus ületavad tublisti Euroopa keskmist, kuid internetiriskide kogemise määr on keskmisest madalam. Tõenäoliselt mängib selles fenomenis olulist osa pikaajalisem ja ulatuslikum teavitustegevus, mis on kasvatanud nii laste kui vanemate teadlikkust internetiriskidest ja nendega toimetulemise oskusi.

2.7.3

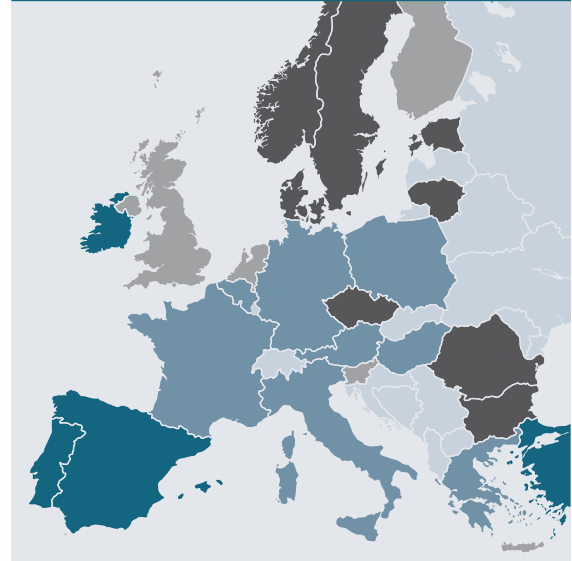
Vanemate riskiteadlikkus

Eesti lapsevanemad paistavad Euroopa kontekstis silma võrdlemisi muretu suhtumisega lastega seotud probleemide tekkevõimalusse, sealhulgas internetiriskidesse (joonis 2.7.4). Ligemale pool (47%) Eesti lapsevanematest ei tunne muret ühegi eelmainitud üle-euroopalises küsitluses väljapakutud üheksa probleemi pärast; Euroopas tervikuna on muretuid vanemaid üksnes neljandik. Ka

Joonis 2.7.2

Euroopa riikide liigitus 9–16-aastaste laste internetikasutuse ja -riskide kogemise alusel

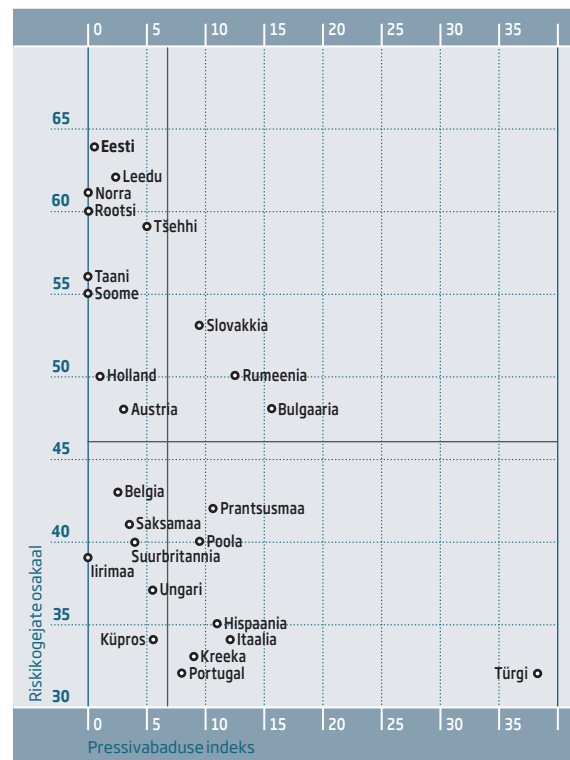
Madal kasutus: ■ Madalam risk ■ Mõningane risk
Kõrgem kasutus: ■ Mõningane risk ■ Kõrgem risk

Allikas: Livingstone jt 2011: 41

Joonis 2.7.3

Vähemalt üht internetipõhist riski kogenud Euroopa 9–16-aastaste internetikasutajate osakaal (%) pressivabaduse indeksi taustal

Allikad: EU Kids Online 2010; Reporters Without Borders 2009

1. Mõõdetuna aastates, mis on möödunud hetkest, mil 50 protsendil leibkondadest oli kodus ligipääs internetile. Nii interneti leviku kiirus kui lairibaühenduste osakaal seletavad 6,2% varieeruvusest riikide tasandil (Lobe jt 2011: 62–63).

2. Pressivabaduse indeks seletab 4,4% laste internetiriskide kogemise varieeruvusest riikide tasandil (Lobe jt 2011: 60).

internetiohtude, nagu ebasobiva veebisisu nägemise ja võõraste inimestega suhtlemise osas on riskiteadlike vanemate osakaal Eestis ligikaudu poole väiksem kui Euroopas keskmiselt.

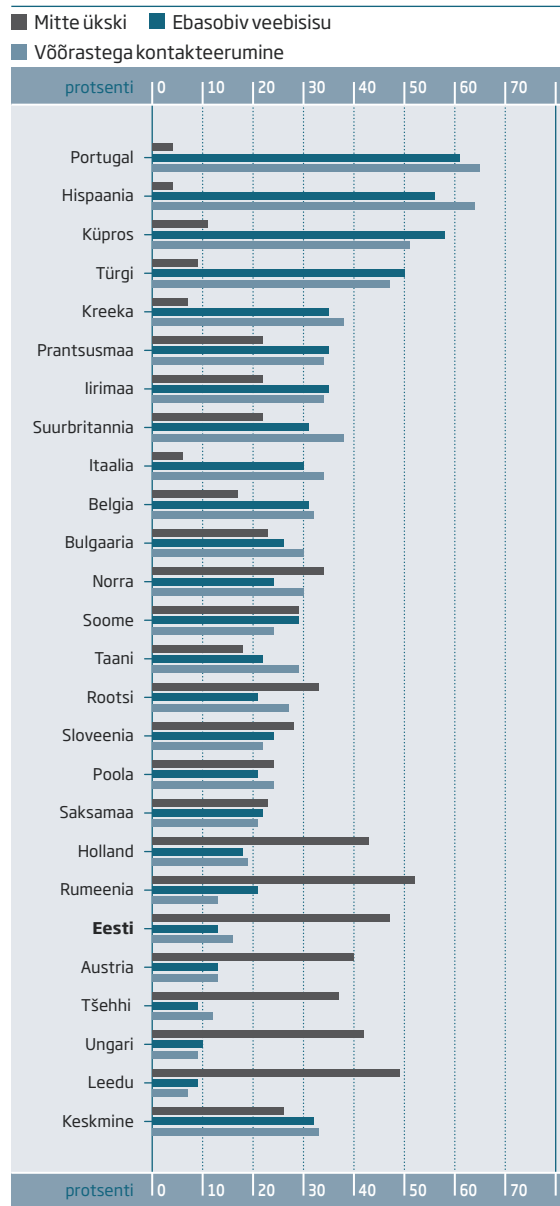
Lapsevanemate osavõtlikkus ja lapse internetikasutuse aktiivne juhendamine on üliolulised, vähendades tõenäosust, et laps puutub kokku mõne internetiriskiga (Dürager ja Livingstone 2012). Eesti lapsevanemad on teiste riikide taustal paraku võrdlemisi passiivsed – sarnaselt mitme Ida-Euroopa riigiga (näiteks Leedu ja Sloveeniaga) jääb nii vanematepoolne juhendamine kui piirangute seadmine alla Euroopa keskmise. Eesti vanemate passiivsus on seletatav tõenäoliselt vähese riskiteadlikkuse ja üldise liberaalse suhtumisega (lapse) infokeskkonda. Ilmselt mängib rolli ka eelpool näidatud põlvkondlik erinevus internetikasutuse aktiivsuses, mis võib soodustada kujutelmale, mille kohaselt „digitaalsed pärismaalased” ei vajagi vanema põlvkonna abi.

2.7.4 Kokkuvõtteks

Eesti kuulub koos Norra, Rootsi, Taani ja mitme EL-i uue liikmesmaaga Euroopa riikide rühma, kus infotehnoloogilise taristu areng ja laste internetikasutuse aktiivsus on jõudnud ette kasutusturvalisuse ja seda soodustavate meetmete arengust. Kui Skandinaaviamaades näib põhjus peituvat riikide üldises liberaalses infokeskkonnas, mis ilmselt peegeldub ka kodustes kasvatusväärtustes ja -praktikates, siis Eestis ja meile kultuuri poolest lähedastes Ida-Euroopa maades (eelkõige Leedus ja Tšehhis) lisandub võimalikele mõjuritele põlvkondlik lõhe internetikasutuses ja lapsevanemate madal riskiteadlikkus. Üldisemal tasandil võime Eesti ja teiste siirderiikide olukorda tõlgendada kui konflikti tehnoloogia ja meediakeskkonna ülikiire arengu ning inimeste kohanemis- ja õppimisvõime vahel. Majanduslik-tehnoloogilise ja sotsiaalse transformatsiooni erinevast tempost tulenevaid pingeid ja riske saaks aidata leevendada poliitilised meetmed. Võimalike eeskujuriikidena tasub Eestil jälgida Suurbritanniat ja Soomet, kus laste internetiriskide kogemise tase on vaatamata kõrgele kasutusmäärale ja liberaalsele infokeskkonnale kas alla Euroopa keskmise või teistest Põhjamaadest madalam. Mõlema riigi puhul mängib tõenäoliselt rolli pikaajaline ja ulatuslik teavitustegevus ning meediaõpetuse oluline koht õppekavades. ○

Joonis 2.7.4

Euroopa 9–16-aastaste laste vanemad (%), kes tunnevad oma lapsega seoses muret internetiriskide pärast (taustaks selliste vanemate osakaal, kes ei muretse ühegi probleemi pärast)

Allikas: EU Kids Online 2010

Viidatud allikad

- DÜRAGER, A; LIVINGSTONE, S. (2012). How can parents support children's internet safety? London: LSE, EU Kids Online. <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/ParentalMediation.pdf>
- EU Kids Online 2010. – <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/Home.aspx>.
- FLASH EUROBAROMETER 248 (2008). http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/analytical-report_2008.pdf.
- KALMUS, V; KARU, K; KOMP, L; RUNNEL, P; PRUULMANN-VENGERFELDT, P; SHIBAK, A; UGUR, K. (2011). Riskid ja turvalisus internetis: Euroopa laste vaatenurk. Peamiste tulemuste eestikeelne kokkuvõte. Tartu: TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsExecSummary/EstoniaExecSum.pdf>
- LIVINGSTONE, S; HADDON, L; GÖRZIG, A; ÓLAFSSON, K. (2011). EU Kids Online Final Report. London: LSE, EU Kids Online. <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsOnlineIIReports/Final%20report.pdf>
- LOBE, B; LIVINGSTONE, S; ÓLAFSSON, K; VODEB, H. (2011). Cross-national comparison of risks and safety on the internet: Initial analysis from the EU Kids Online survey of European children. London: LSE, EU Kids Online. <http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsOnlineIIReports/D6%20Cross-national.pdf>
- Reporters Without Borders 2009 - <http://en.rsf.org/press-freedom-index—Z009,1001.html>
- SPECIAL EUROBAROMETER 250 (2005). – http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/docs/eurobarometer/eurobarometer_2005_25_ms.pdf.